

آمادگی دفاعی به مثابه قدرت نرم: تجربه زیسته مدرسان

معصومه مقیمی فیروزآباد^۱، اقدس عبدالله زاده^۲

چکیده

برنامه درسی آمادگی دفاعی در نظام آموزش های عمومی، از بسترهای اصلی انتقال دانش و مهارت های مقدماتی و همگانی دفاعی (عامل و غیرعامل) به نسل آتی کشور در راستای ارتقای قدرت نرم است. هم اکنون، کیفیت و کمیت عناصر اصلی برنامه درسی آمادگی دفاعی پاسخ گوی نیازهای دفاعی کشور در حوزه جنگ سخت و نرم نیست و به رغم بسترهای مناسب قانونی، آموزش های مربوطه جایگاه مناسبی در برنامه های آموزش عمومی ندارد. هدف این پژوهش واکاوی تجربه زیسته مدرسان درس آمادگی دفاعی شهر تهران در سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰ است تا با شناسایی آسیب ها و واقعیت های موجود این حوزه از منظر مدرسان، به تحقق اهداف آن و متعاقباً ارتقای آمادگی های دفاعی و قدرت نرم کمک نمود. نمونه آماری در این پژوهش از بین ۳۷۰۰ معلم درس آمادگی دفاعی شهر تهران به روش هدفمند انجام شد. از ۳۰ معلم آمادگی دفاعی و متخصص موضوع مصاحبه انجام گرفت که در مصاحبه ۲۶ اشباع نظری حاصل گردید، اما برای اطمینان چند مصاحبه دیگر هم صورت گرفت. با استفاده از ابزار مصاحبه و تحلیل کیفی ۷ مرحله ای کلازیری، تجزیه و تحلیل داده ها انجام شده است. تعداد تم های فرعی استخراج شده از گویه روش های تدریس ۱۸ کد، فرصت ها و موانع موفقیت تدریس ۳۸ کد، ارتباط با دروس ابتدایی و سایر دروس متوسطه ۱۳ کد، پیشنهاداتی برای بهبود تدریس ۲۶ کد است که با طبقه بندی آنها تم های اصلی و مقوله، استخراج شده و مقوله های اصلی تجربه زیسته تدریس آمادگی دفاعی آشکار شدند. یافته های پژوهش نشان داد بر اساس تجربیات معلمان درس آمادگی دفاعی لازم است به ۱۳ مقوله توجه شود: ۱. عدم توجه به زیر ساخت ها ۲. فراهم نبودن ابزار سخت افزاری و نرم افزاری ۳. نبود رشته تخصصی آمادگی دفاعی در دانشگاه فرهنگیان ۴. عدم تخصص معلمان ۵. تغییرات زیاد معلمان ۶. ندادن فرصت کافی به آنان ۷. عدم تناسب بین بخش عملی و نظری تدریس آمادگی دفاعی ۸. امکانات مدرسه ۹. نیازهای جامعه ۱۰. عدم توجه به اهمیت و ضرورت درس دفاعی ۱۱. ارتباط با دروس ابتدایی و سایر دروس متوسطه ۱۲. فقدان راهبردها و سیاست های مشخص ۱۳. عدم تعامل بین سیاست گذاری و اجرا.

واژه های کلیدی:

برنامه درسی، آمادگی دفاعی، تجربه زیسته، قدرت نرم

۱. دانشیار گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۱۴۶۶۵-۸۸۹، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). Moghimi@cfu.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد، برنامه ریزی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

۴۰

دوره ۱۵، شماره ۱، پیاپی ۴۰
بهار ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳-۰۵-۰۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴-۰۳-۲۵

صص: ۱۰۱-۱۲۲

شابا چاپی: ۵۵۹۹-۲۳۲۲

رتبه علمی

ب

پژوهشی صحت گواهی در:
JOURNALS.MSRT.IR

مقدمه

کشور جمهوری اسلامی ایران به جهت دارا بودن نظام ضد استکباری و موقعیت استراتژیک و ثروتهای عظیم نفت و گاز و ورود به عرصه‌های فناوری نوین و انرژی هسته‌ای و همچنین جایگاه معنوی و مادی آن در معادلات منطقه‌ای و بین‌المللی همواره مورد تهدیدهایی از نوع سخت و نرم واقع می‌شود (احمدی و همکاران ۱۳۹۴).

با توجه به اهمیت این موضوع و ضرورت قوی شدن در برابر تهدیدها، مساله مهم پدافند غیر عامل که به عنوان بازدارندگی و پیشگیری از انواع آسیبها و تهدیدهاست، از سالها پیش، مورد تاکید قرار گرفته است. به طوری که به کارگیری اصول پدافند غیرعامل و دفاع غیرنظامی در سال ۱۳۸۹ در قالب سیاستهای کلی نظام در موضوع پدافند غیرعامل در ۱۳ بند برای اجرا به دولت و مسئولان ابلاغ شده است که بیش از ۶۰ درصد از این سیاستها مبتنی بر پیشگیری است. مواردی چون کاهش مخاطرات و شناسایی حوادث هم در آن، مطرح شده است (نصیرزاده، ۱۳۹۵). قدرت، امری ناگزیر و زاینده ارتباطات اجتماعی است. قدرت را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد؛ قدرت نرم که منابع آن دین، ارزشها، باورها، ایدئولوژی و دانش هستند و قدرت سخت که در مواردی همچون منابع طبیعی، جمعیت، ثروت و ابزار نظامی ریشه دارد. قدرت نرم زیربنای قدرت سخت بوده و ماهیت آن را شکل می‌دهد. در دوره‌ای که تهدیدات بعضاً شکلی نرم به خود می‌گیرند و سیاست مبتنی بر تأثیرگذاری و نفوذ در اذهان و ادراکات افراد جایگزین بخش گسترده‌ای از تهدیدات نظامی علیه یک سرزمین شده است، تعریف مفهومی دفاع فراتر از معنای سنتی آن رفته و راهبردهای دفاعی آن نیز برمبنای مفاهیم نوین، پاسداری از تمامیت سرزمینی را محقق می‌سازد. راهبرد بازدارندگی یکی از انواع راهبردهاست (سام بد و همکاران، ۱۳۹۹) و در برابر تهدیدات نرم، قدرت نرم ضرورت می‌یابد. تحولات جریان ساز عرصه جهانی پس از پایان جنگ سرد سبب اقبال روزافزون بازیگران کوچک و بزرگ به کاربرد قدرت نرم جهت تحمیل اراده به یکدیگر شده است (قیصری و امان کاه، ۱۴۰۰: ۲۳۲). نای، مقوله قدرت نرم را در سال ۱۹۹۰ در قالب نظریه ای مستقل داد و آن را این گونه تعریف می‌کند: توانایی یک کشور بر وادار کردن کشورهای دیگر به اینکه همان چیزی را بخواهند که اومی خواهد و آن هم از راه جاذبه‌های فرهنگی و ایدئولوژیک که خود در اختیار دارد. به سخن دیگر، قدرت نرم به آن گروه از توانمندی‌ها و توانایی‌های یک کشور گفته می‌شود که با به کارگیری ابزارهایی چون فرهنگ، آرمان یا ارزش‌های اخلاقی به صورت غیرمستقیم بر منافع یا رفتار دیگرکشورها اثر می‌گذارد (حسنخانی، ۱۳۸۴).

قدرت نرم دربرگیرنده مؤلفه‌های فرهنگی، ایدئولوژیک، سیاسی، هنری، قابلیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی، وفاق ملی و همبستگی اجتماعی است. از طرفی، ارزش‌هایی مانند مردم سالاری و حقوق بشر که دارای جذابیت‌های جهانشمول است از دیگر منابع قدرت نرم محسوب می‌شود (جنیدی و ملائی، ۱۳۹۸: ۶۵). تهدید، امنیت و دفاع از جمله موضوعات پر اهمیتی به شمار می‌روند که جایگاه خاصی در مطالعات سیاسی و اجتماعی دارند. اندیشمندان برجسته ای در این زمینه به اظهارنظر پرداخته و طی مباحث فلسفی، کلامی و فقهی به تبیین مفهوم، جایگاه و کارکرد دو موضوع امنیت و دفاع مبادرت نموده اند (واثق و همکاران،

۱۳۹۵ : ۸۹). دفاع همه جانبه که ماهیتی چندبعدی و چند لایه دارد و به لحاظ گستره، در سطح ملی است و چون با بود و نبود کشور و نظام مرتبط است، برای استمرار نظام اسلامی و ارزش‌های آن بسیار ضروری و حیاتی است (مطهری، ۱۳۷۲: ۸۱). قاعدتاً تقویت راهبردهای دفاعی منجر به افزایش قدرت نرم خواهد شد. امنیت نیز، ابهام‌آلودترین، چالش‌برانگیزترین، پرکاربردترین و در عین حال محوری‌ترین مفهوم در سیاست جهانی است. (شولتز، ۲۰۲۱). مفهوم جدید این واژه صیانت و حمایت از منافع مختلف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی و فقدان تهدید به ارزش‌های مهم فرهنگی نسبت به یک واحد سیاسی و ملت مطبوع آن می‌باشد (ذوالفقاری، ۱۳۸۶: ۵۵).

برای اینکه جوانانی باشند که در صورت نیاز کشور بتوان نسبت به امنیت کشور بر توانایی آنها تکیه کرد، لازم است در دوران مدرسه آموزش‌های لازم را گذرانده باشند. بنابراین اجرای صحیح درس آموزش دفاعی که یکی از مهمترین دروس دوره دبیرستان است از اهمیتی بسیار بالا برخوردار است. با توجه به اینکه از یک سو بازار جنگ روانی و اطلاعاتی علیه کشورمان داغ است و از سوی دیگر توجه به هویت ملی و دینی، نیاز نسل نوجوان به شمار می‌رود، درس آمادگی دفاعی در تلاش است ادامه‌ی مسیر دروس دوره‌ی ابتدایی را در دوره متوسطه (اول و دوم) در مورد پیگیری اهداف انقلاب و افزایش بصیرت دانش‌آموزان، در پیش گیرد. رویکرد برنامه درسی آمادگی دفاعی جهت بصیرت‌افزایی و ایجاد تفکر دفاعی و متعاقب آن افزایش قدرت نرم، در جهت حفظ امنیت ملی، انتخاب و به دنبال آن، کتاب درسی دانش‌آموزان نیز بر همین مبنا تألیف شده است. باید توجه داشت که بصیرت‌افزایی در جامعه برای مقابله با جنگ نرم دشمن از جمله راهبردهایی است که می‌تواند نقشه راه تمام عوام و خواص باشد (شمولی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۷۳). در ایجاد چنین تفکری آموزش نقش اساسی دارد. طبق سند تحول بنیادین (۱۳۹۰: ۱۷۲)، آموزش و پرورش موظف به تربیت سیاسی دانش‌آموزان نیز می‌باشد. تأکید بر ارتقای معرفت و بصیرت دینی، انقلابی و سیاسی برای رشد و تعالی معنوی و اخلاقی، تربیت انسانی ظلم‌ستیز، شجاع، جهادگر و ایثارگرو... در هدف‌های کلان اول و دوم آمده است. از مهمترین مفاهیمی که در محتوای برنامه درسی آمادگی دفاعی مد نظر قرار می‌گیرد، مفاهیمی همچون ایثارگری، بصیرت‌افزایی، دفاع و امنیت در همه‌ی حوزه‌ها (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، علمی، زیست‌محیطی) می‌باشد. این شاخص‌ها که پرورش آنها در دانش‌آموزان از مهمترین اهداف سند تحول آموزش و پرورش می‌باشند، در دوران ابتدایی نیز در دروس مختلفی همچون تربیت بدنی (با هدف افزایش توان جسمی دانش‌آموزان و آموزش‌های دفاع شخصی)، ادبیات (نوع دوستی، مفاخر میهنی، تمجید از ایثارگری و بیان داستان‌ها، حکایت‌ها و اشعاری با پیش‌زمینه روشن کردن اهمیت ایثارگری، بصیرت‌افزایی و امنیت)، علوم: (دانش فرایندها و سیستم‌های طبیعی، بررسی موضوعات زیست‌محیطی)، علوم اجتماعی (پرورش مهارت‌های اجتماعی و علاقه به سرزمین و محیط زندگی) قرآن (مولفه‌های سلامت روان و سلامت تغذیه، سلامت محیط زیست، داستان‌های قرآنی در مدح ایثارگری و بیان جنگ‌ها و غزوات زمان پیامبر) با هدف تعیین اهمیت دفاع و امنیت در اسلام مورد توجه قرار گرفته است. (اله‌امی و مراد پیری، ۱۳۹۹). در واقع آمادگی دفاعی ادامه‌ی راه دروس و ساعاتی از تدریس نوجوانان می‌باشد که در دوره‌ی ابتدایی در

بارهی اهمیت دفاع از وطن و آموزش‌های جسسته و گریخته در لا به لای تدریس علوم دیگر در دوران ابتدایی همچون داستان‌های موجود در کتاب‌های ادبیات فارسی در مورد دفاع و... می‌باشد. (احمدی، ۱۳۹۹).

با مرور پیشینه پژوهش مشخص گردید که درس آمادگی دفاعی از منظر افزایش قدرت نرم دیده نشده است. طالبی و همکاران (۱۴۰۳: ۴۰)، مولفه‌های آمادگی شناختی دفاع سایبری در حوزه سایبری را به روش آمیخته فراترکیب و تحلیل عاملی احصاء نمودند که عبارتند از: حافظه، خودتنظیمی، انعطاف پذیری، تصمیم‌گیری، حل مسئله، گشودگی شناختی، فراشناخت، خلاقیت، انطباق‌پذیری و تفکر انتقادی است. ابوذری (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان هوش مصنوعی ابزار قدرت نرم در حوزه سیاست عمومی، با روش توصیفی تحلیلی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های هوش مصنوعی را ضمن شناخت عملیاتی این مفهوم تبیین می‌نماید و استفاده از هوش مصنوعی را به عنوان ابزار قدرت نرم مورد توجه قرار می‌دهد. به هر نوع آمادگی و اقتدار در برابر تهاجم دشمن، آمادگی و قدرت دفاعی گفته می‌شود که از مولفه‌های قدرت نظام‌های سیاسی دینی و غیر دینی محسوب می‌شود، و اساس هرگونه پیشرفت، توسعه و مقابله است. از این رو همگان در صدد تقویت، تکامل و تجهیز همه جانبه سازمان دفاعی خویش برآمده‌اند. چرا که حفظ موجودیت، تمامیت ارضی، استقلال و آزادی ایشان در سایه این امر مهم تامین می‌شود. امری بسیار مهم که آیات قرآن کریم بدان امر تاکید نموده است. ابراهیم نژاد و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی به بررسی فلسفه و جوی آمادگی و قدرت دفاعی در قرآن با تاکید بر اندیشه علامه طباطبایی با روش توصیفی-تحلیلی و تفسیری پرداخته‌اند که یافته‌های این پژوهش بدین شرح است: آمادگی و قدرت دفاعی سازوکاری حیاتی، عقلی، فطری، شرعی، مستمر و پیش‌نیاز دفاع و جهاد شمرده می‌شود. و نقش موثری در ایجاد رهب و ترس در دشمن دارد و نیز رابطه مستقیم بین آن و بازدارندگی وجود دارد که هرچه میزان آمادگی و اقتدار دفاعی افزایش یابد به همان میزان سطح بازدارندگی هم ارتقا می‌یابد. همچنین با بالا رفتن سطوح آمادگی و قدرت دفاعی میزان غافلگیر شدن قوای مسلح و مدافع نظام اسلامی کاهش می‌یابد. و در نهایت آمادگی و قدرت دفاعی جامع عامل مهمی در حفظ دین و شعائر الهی و صیانت امت اسلامی می‌باشد که در دیدگاه علامه طباطبایی مهمترین فلسفه وجودی و هدف نهایی از آمادگی و قدرت دفاعی است و ارهاب، عدم غافلگیری و بازدارندگی اهداف میانی و ابزاری برای رسیدن به حفظ دین و شعائر الهی و امت اسلامی می‌باشند. حسینی پناه و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان آمادگی دفاعی با رویکرد اصل ۱۵۱ قانون اساسی با تاکید بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، با استفاده از شیوه تحلیلی-توصیفی و با منابع کتابخانه‌ای، انواع جنگ نرم شامل تهاجم فرهنگی شیبخون فرهنگی و در نهایت ناتوی فرهنگی براساس اصل آمادگی دفاعی با توجه به اصل ۱۵۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را مورد بررسی و تبیین قراردادده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد نظام سلطه برای تحقق اهداف شوم منطقه‌ای و جهانی رویکرد خود را عمدتاً به سمت و سوی جنگ نرم سوق داده و در سالهای اخیر توانسته موفقیت‌های چشم‌گیری از این رویکرد تحصیل نماید، نظام سلطه ضمن آمادگی بر حفظ توانمندی خود در جبهه نظامی و یا جنگ سخت از یک‌سو، از دیگر سو با گذشت زمان و تغییرات ژئوپلیتیک در خاورمیانه و دیگر نقاط جهان و هم چنین تغییر روشها و

اقدامات تدافعی کشورها در برابر تجاوزات دیگر کشورها و ساخت انواع سلاحهای مدرن و هم چنین بیداری ملتها و تحقیر نظام سلطه در جهان دریافته است ادامه تجاوز بخاطر هزینه مادی و تلفات جانی سربازان، کاربرد خود را از دست داده و به انواع جنگ نرم شامل «تهاجم فرهنگی، شیخون فرهنگی و ناتوی فرهنگی» روی آورده است. مولود و جلال آبادی (۱۳۹۵) تحلیل و بررسی مولفه‌های فرهنگی فرهنگ دفاعی در مبانی فکری امام خمینی (ره) را به روش اسنادی به انجام رساندند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که این مولفه‌ها عبارت‌اند از: صلح‌طلبی و همزیستی مسالمت‌آمیز، اخلاق‌مداری و انسان‌دوستی، خودکفایی و خوداتکایی، افزایش قدرت دفاعی، استقلال ملی، ظلم‌ستیزی و نفی سلطه، دفاع جهان‌شمول از مسلمانان و مستضعفان، بسیج و بازدارندگی مردمی، فرهنگ شهادت و شهادت‌طلبی، حفظ محوری و ضرورت دفاع، تکلیف‌گرایی و تکلیف محوری، خدامحوری و خدا حاضری. واثق و همکاران (۱۳۹۵ : ۱۰۲) در پژوهشی مفهوم و جایگاه امنیت و دفاع در اندیشه امام خمینی (ره)، را با روش توصیفی - تحلیل محتوا بررسی کردند و دریافتند که از نظر ایشان دفاع سازوکاری فلسفی و واقع‌گرایانه به حساب می‌آید و به معنای دفع دشمن و تدارک بازدارندگی موثر بوده و قاعده‌ای مبنایی و حیاتی است.

گاولیک (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان آیا آموزش امنیت و ایمنی می‌تواند از پایداری پشتیبانی کند؟ درس‌هایی از لهستان، بیان داشت که هدف مقاله اثبات این است که اهداف توسعه پایدار را می‌توان با آموزش امنیت و ایمنی مورد حمایت قرار داد، جایی که امنیت به وضعیت رهایی از خطرات یا تهدیدها اشاره دارد و ایمنی برای ایجاد حفاظت در برابر خطرات یا خطرات اعمال می‌شود. این نوع آموزش، که در مدارس لهستان اجباری است، شامل دانش بین رشته‌ای و ارزش‌های جهانی است که بر بهبود امنیت انسان از طریق به حداقل رساندن تهدیدها تمرکز دارد.

با عنایت به خلا پژوهشی موجود در حوزه آموزش درس آمادگی دفاعی با اهداف راهبردی مهم و این نکته که تدریس اصولی و صحیح درس آمادگی دفاعی یکی از کلیدی‌ترین محورهای تحقق سند تحول می‌باشد، هدف این پژوهش بررسی تجربه زیسته معلمان درس آمادگی دفاعی جهت شناسایی آسیب‌ها و تحقق اهداف در راستای افزایش قدرت نرم است. در عمل دیده می‌شود در انتخاب مدرسین برای تدریس این درس سهل‌انگاری فراوانی شده است. حال آنکه پیشرفت در آموزش و پرورش عموماً به صلاحیت و تواناییهای کارکنان آموزشی به خصوص به ویژگیهای انسانی، تربیتی و حرفهای تک تک معلمان بستگی دارد (مرادی و همکاران، ۱۳۹۰). یکی دیگر از آسیب‌های موجود در دروس عملی به‌کارگیری مربیان غیرمتخصص در آموزش عملی عمومی به خصوص در دروس جنگ نرم و پدافند غیرعامل است و البته دلیل دیگر بی‌کیفیتی برگزاری این آموزش‌های عملی، دغدغه مالی است که منجر به آموزش یک‌باره تعداد زیادی دانش‌آموز در یک ساعت محدود و یک مربی بوده که نتیجه آن صرفاً ارائه گزارش است. درس آمادگی دفاعی دبیر تخصصی ندارد. در حالیکه محتوای این درس با توجه به احتمال بروز حوادث و رخدادهای طبیعی و غیر طبیعی باید جلدی و مهم تلقی شود (گروه درسی آمادگی دفاعی، ۱۳۹۹). این در حالی است که دانش‌آموزان انتظار دارند مطالعه‌ی این درس به آن‌ها کمک کند تا حس مسئولیت‌پذیری و آگاهی اجتماعی خود را تقویت کنند. این درس به آن‌ها

بیموزد که چگونه در مواقع بحرانی و شرایط اضطراری به درستی عمل کنند و نقش مؤثری در حفظ امنیت و آرامش جامعه ایفاء کنند. با یادگیری درس آمادگی دفاعی، دانش آموزان به شهروندانی آگاه و مسئول تبدیل شوند که می‌توانند در مواقع نیاز به جامعه خود خدمت کنند. آن‌ها معتقدند باید بتوانند با فراگیری آمادگی دفاعی، فرهنگ ایمنی و پیشگیری را در زندگی روزمره خود ترویج دهند. با یادگیری روش‌های پیشگیری از حوادث و مدیریت بحران، بتوانند به کاهش خطرات و افزایش ایمنی در محیط‌های مختلف کمک کنند. این آگاهی به آن‌ها امکان دهد تا در مواجهه با چالش‌های مختلف، تصمیمات هوشمندانه‌تری بگیرند و به حفظ سلامت و امنیت خود و دیگران بپردازند. بدیهی است مادامی که معلم متخصص و توانمند این درس تربیت و معرفی نشود این درس در رسیدن به اهداف و تحقق این انتظارات موفق نخواهد شد و البته دیده می‌شود که گاهی برخی از مدیران به لحاظ اهمیت دروس علوم پایه در کنکور، درس آمادگی دفاعی را فدایی دروس دیگر کرده و ساعت درس آمادگی دفاعی را به دروس دیگر تحویل می‌دهند (خدیبوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۹).

با عنایت به این مسائل و نقش بی بدیل معلم در انتقال درست مفاهیم موجود در درس آمادگی دفاعی و این نکته که برای بررسی روش‌های تدریس و تجربه‌های کسب شده مربوط به آن، معلمان بهتر از هر فرد دیگری می‌توانند آن را بیان کنند، پژوهشگر درصدد است تا مسئله را در تجارب زیسته معلمان واکاوی نماید و از زاویه تجربیات آنان پدیده تدریس این واحد مهم درسی را مورد بررسی قرار دهد و به این سوال اصلی پاسخ گوید که معلمان درس آمادگی دفاعی چه تجربیاتی از آموزش این واحد درسی دارند؟ تا بتوان با تکیه بر واقعیت‌های موجود به تحقق اهداف این واحد درسی مهم، به منظور ارتقای قدرت نرم کمک نمود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است و رویکرد کیفی دارد و با استفاده از روش پدیدارشناسی انجام شده است. «پدیدارشناسی سعی بر آن دارد که به شناخت از پدیده از طریق پی بردن به درک افراد از آن پدیده، ارج نهد» (بازرگان، ۱۵۳، ۱۳۹۳). هدف از انتخاب پدیدارشناسی تجربی زیسته، بررسی دقیق موضوع و تجزیه و تحلیل صحیح آن در بین معلمان آموزش دفاعی می‌باشد. کانون توجه پدیدارشناسی تجربیات زندگی است. زیرا این تجربیات هستند که معنای هر پدیده را برای فرد می‌سازند و به فرد می‌گویند که چه چیز در زندگی او و نزد وی حقیقی است (ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۸۶، ۸۹). قلمرو زمانی تحقیق سال ۱۴۰۰، قلمرو مکانی شهر تهران و قلمرو موضوعی آموزش رسمی است و به محتوای درس و نحوه تدریس می‌پردازد. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه ساختاریافته و روش گردآوری اطلاعات میدانی است.

مشارکت کنندگان پژوهش حاضر کلیه معلمان آموزش دفاعی شهر تهران به تعداد ۳۷۰ نفر می‌باشند. گردآوری داده‌ها با استفاده از رویکرد نمونه‌گیری هدفمند و با انتخاب موارد مطلوب و تا سرحد اشباع نظری صورت گرفت. بر همین مبنا برای دستیابی به داده‌های مناسب، معلمین با تجربه پایه دهم (متوسطه دوم) و پایه نهم (متوسطه اول) و پایه دوازدهم (فنی و حرفه‌ای) در شهر تهران به کمک مراکز ذیصلاح مانند حوزه معاونت آموزش متوسطه اول و دوم و دیگر سازمان‌های تابع شناسایی شده و

مصاحبه با آنها انجام گرفت. این روند تا زمانی که داده‌ها به اشباع نظری برسند ادامه یافت و حجم نمونه بر اساس اشباع نظری داده‌ها، مشخص شد. در این پژوهش با ۲۵ معلم و ۵ خبره مصاحبه به عمل آمد و پس از ۲۶ مصاحبه اشباع نظری حاصل شد و از ۴ نفر انتهایی با هدف اطمینان مصاحبه گرفته شد.

برای تحلیل داده‌ها در روش پدیدارشناسی روشهای مختلفی وجود دارد که تا حد زیادی مشابه هستند، از جمله روش هفت مرحله ای کلازی (۱۹۷۸). در این پژوهش از روش تحلیل اسمیت، استفاده شده است:

۱. مواجهه اولیه، خواندن و مطالعه چندباره داده‌ها برای درک عمیق آنها. ۲. تشخیص و برچسب زدن به مقوله‌ها. ۳. احصای گزاره‌های معنی دار و مهم مرتبط با پدیده مورد نظر. ۴. فرموله کردن معانی از طریق روشن سازی مفاهیم پنهان در جملات مهم.
۵. لیست کردن و خوشه بندی مقوله‌ها. ۶. ترکیب نتایج و به دست آوردن توفیقی جامع از طریق اعمال نظم و ساختار به خوشه‌ها (کرسول، ۲۰۰۷ به نقل از خنیفر ۱۳۹۷: ۱۸۵).

اعتبار داده‌ها با استفاده از تکنیک تاییدپذیری از طریق خودبازبینی پژوهشگران و اعتمادپذیری با هدایت دقیق جریان جمع‌آوری اطلاعات تعیین شد و از پایایی بازآزمون برای محاسبه پایایی مصاحبه‌های انجام گرفته استفاده شد. برای محاسبه پایایی در مصاحبه‌های گرفته شده، چند مصاحبه به صورت نمونه انتخاب شده و هرکدام در

فاصله‌ی زمانی کوتاه و مشخص دو بار کدگذاری شده و کدهای گذاشته شده با هم مقایسه میشوند. روش بازآزمایی برای ثبات کدگذاری محقق مورد استفاده قرار می‌گیرد. کدهایی که در دو فاصله‌ی زمانی با یکدیگر مشابه باشند توافق و در غیر اینصورت عدم توافق خواهند بود. روش محاسبه در ادامه ارائه شده است:

$$\text{درصد پایایی} = \frac{\text{تعداد توافقات} \times 100}{\text{کل تعداد کدها}}$$

$$83\% = \frac{2 \times 50}{120} \times 100$$

پایایی بالای ۶۰ درصد قبول است (کاواله، ۱۹۹۶، به نقل از خواستار، ۱۳۸۷).

در پایان با توجه به معیارهای ارائه شده توسط کرسول برای حصول از روایی پژوهش‌های کیفی و به منظور اطمینان خاطر از دقیق بودن یافته‌ها از دیدگاه پژوهشگر، اقدامات زیر انجام شد:

بازبینی توسط خبرگان: سه نفر از مصاحبه شونده‌گان گزارش نهایی مرحله نخست فرآیند تحلیل یا مقوله‌های به دست آمده را بازبینی نمودند که نظرات و پیشنهادات آنها اعمال شد. مشارکتی بودن پژوهش: به طور همزمان از مشارکت کنندگان در مصاحبه نیز در تحلیل و تفسیر داده‌ها کمک گرفته شد.

یافته‌های پژوهش

نحوه تدریس درس آمادگی دفاعی

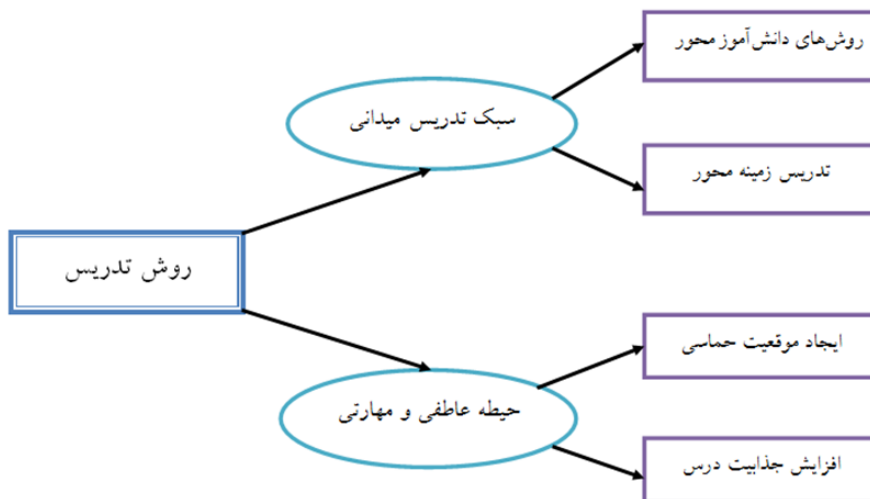
برنامه درسی ملی آمادگی دفاعی ذیل حوزه یادگیری آداب و مهارت‌های زندگی و خانواده تعریف شده است و به نوعی مهارت دفاعی یا زیست دفاعی است. در این بخش سوال این است که معلمان در تدریس آمادگی دفاعی از چه روش‌هایی استفاده می‌کنند؟ کدهای حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها در جدول ذیل آمده است:

جدول ۴-۱. روش‌های تدریس معلمان در درس آمادگی دفاعی

مقوله	تم اصلی	تم فرعی	
سبک تدریس میدانی	آموزش دانش آموز	تدریس مشارکتی دانش آموزان	۱
		تهیه روزنامه دیواری، کلیپ، معرفی کتاب	۲
	تدریس زمینه محور	حضور رزمندگان در جلسات تدریس	۳
		دعوت از سازمان‌های مرتبط مانند آتش‌نشان‌ها	۴
		دعوت از هلال احمر، نیروی انتظامی، پلیس زن	۵
		استفاده از فیلم‌های مستند و سینمایی ایرانی و خارجی	۶
توجه به حیطه عاطفی و مهارتی	ایجاد موقعیت حماسی	دیدار یا دعوت از ایثارگران یا بازماندگان‌شان برای بازدید از موزه‌ها و یادمان‌های دفاع مقدس، اردوی پخش آهنگ‌های حماسی در مناسبت‌ها	۷
		برپایی نمایشگاه دستاوردها و مقاومت	۸
		خواندن و تلخیص کتب جلوه‌های ایثار با حضور	۹
		جدی گرفتن آموزش عملی و ایجاد انگیزه	۱۰
		استفاده از بازی‌های رایانه‌ای جنگی	۱۱
		پرهیز از شعارزدگی و بیان اغراق آمیز	۱۲
	افزایش جذابیت درس	ایجاد اهمیت و ضرورت درس در ذهن دانش آموز	۱۳
		فرهنگ‌سازی برای دانش آموزان	۱۴
		توضیح اصطلاحات مبهم	۱۵
		زمینه سازی و ارتباط دادن مباحث به دروس دیگر مانند تربیت بدنی و بهداشت و سلامت، سواد رسانه ای و علوم اجتماعی	۱۶
			۱۷
			۱۸

مقوله‌ها و تم‌های اصلی را می‌توان در نمودار زیر نشان داد:

نمودار ۴-۱. روش‌های تدریس معلمان در درس آمادگی دفاعی

در فرایند یاددهی-یادگیری، هنگامی که دانش‌آموزان بتوانند برای آنچه آموزش داده می‌شود، دلیل و معنایی در محیط اطراف بیابند، یادگیری بسیار راحت‌تر صورت می‌گیرد. بر اساس رویکرد زمینه محور، هر واحد یادگیری مرتبط با زمینه واقعی زندگی یادگیرندگان طراحی و تدوین می‌شود و یادگیرندگان از طریق کسب تجربه دست اول، نقشی اساسی و فعال در یادگیری دارند که در ارتباط با محیط اطراف خود، با هدایت و راهبری معلمان و مربیان، به آموخته‌های جدیدی دست پیدا می‌کنند. سبک تدریس میدانی مستلزم آن است که دانش‌آموزان در کلاس تدریس کنند، فعال باشند و ارائه دهند. در این مورد یکی از مصاحبه‌شوندگان گفت: «لازم است کلاس با مشارکت دانش‌آموزان اداره شود زیرا تدریس یکطرفه در این درس سبب خسته کننده بودن کلاس خواهد شد.» (مصاحبه شونده کد ۲۳ و ۲۶) یکی از مصاحبه‌شوندگان بر این نکته تاکید داشت که استفاده از شیوه بارش فکری و پرسش و پاسخ و همچنین روش یادگیری معکوس که نهایتاً به روش اکتشافی منجر می‌شده رمز موفقیت او در تدریس بوده که معلم خود نیز تحت تاثیر یافته‌های پژوهشی خلاقانه و جذاب دانش‌آموزان قرار گرفت» (مصاحبه شونده کد ۱۶) و یکی از بهترین شیوه‌های تدریس: «استفاده از خود دانش‌آموزان در تدریس درس، برگزاری اردوهای راهیان نور، باغ‌موزه دفاع مقدس و ... ضروری است زیرا با این روش خود دانش‌آموز به طور ملموس با دفاع مقدس و برخی از مضامینی که در کتاب آمادگی دفاعی است آشنا می‌شود.» (مصاحبه شونده کد ۱۳ و ۲۷).

گذشته از سبک تدریس مشارکتی، درس آمادگی دفاعی نیازمند معلمی توانمند است که بداند و بتواند محتوای درسی را به شکل جذاب ارائه دهد و دانش‌آموزان را علاقمند سازد. یکی از مصاحبه‌شوندگان روایت کرد: «من قبل از شروع درس اصطلاحات سیاسی و نظامی، اسامی اشخاص و ارگان‌ها و نهادهای نام‌برده شده در متن درس که توضیحاتی در مورد آنها داده نشده را شناسایی

و قبل از شروع درس، توضیح داده‌ام که تا حدودی مورد استقبال بچه‌ها هم قرار گرفته چون استرس یادگیری و ارائه را نداشته‌اند، در عین حال در فراگیری بهتر متن کتاب موثر بوده است.» (مصاحبه‌شونده کد ۸)

یکی از شیوه‌های افزایش جذابیت درس، بهره‌گیری از تجارب ملموس اجتماعی و زندگی روزمره است. یکی از مصاحبه‌شوندگان تاکید داشت که: « پاسخگویی به سوالات جوانان به دور از طرح شعار و استفاده از روش پرسش و پاسخ و... در ارائه بهتر درس موثر است.» (مصاحبه‌شونده کد ۲۹ و ۴). « بهتر است برخی موضوعات را با دانش‌آموز به چالش و بررسی خاص بکشانیم. در مقابل دانش‌آموز نباشیم. معلم و شاگردی نباشد. کنترل کلاس در دانش‌آموزان تعداد زیاد سخت است. تدریس به صورت هم‌افزایی و همفکری، پرسش و پاسخ، تحلیل موضوع مشارکتی با بچه‌ها، مهم‌تر از همه آموزش معکوس خیلی به من جواب داده و به آموزش اکتشافی منجر شده است.» (مصاحبه‌شونده کد ۷).

فرصت‌ها و موانع موفقیت تدریس درس آمادگی دفاعی

در این بخش نظر معلمان این درس درباره فرصت‌ها و موانع موفقیت در تدریس آمادگی دفاعی سوال شد. کدهای حاصل از مصاحبه‌ها در جدول ذیل آمده است:

جدول ۴-۲. فرصت‌ها و موانع موفقیت تدریس درس آمادگی دفاعی

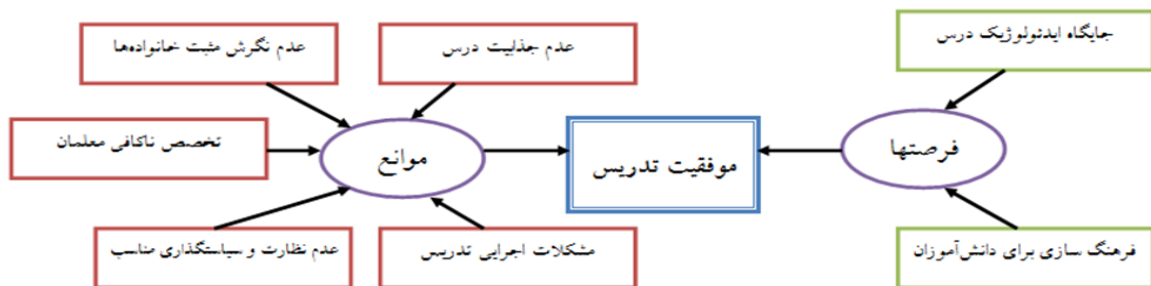
مقوله	تم اصلی	تم فرعی	
فرصت‌ها	جایگاه ایدئولوژیک درس	اهمیت این درس در اسناد بالادستی	۱
		وجود قوانین مستند به عنوان پشتوانه	۲
		وجود شرکای راهبردی چون بسیج و هلال احمر و ...	۳
	فرهنگ سازی برای دانش‌آموزان	نگرش مثبت معلمان در ضروری دانستن درس	۴
		پاسخگویی به هیجانات دوره نوجوانی دانش‌آموزان	۵
		تنوع مطالب و محتوای درسی	۶
		ارتباط با مسائل روز ایران و جهان	۷
		ضرورت آموزش درباره حوادث غیرمترقبه چون حریق	۸
		مشروط بودن جذابیت محتوای درسی به نحوه	۹
		شباهت به برخی مطالب کتاب دینی	۱۰
	عدم جذابیت کافی درس	عدم درک شرایط جنگی توسط دانش‌آموزان	۱۱
		نبود بستر مناسب برای تمرین عملی	۱۲
		ارتباط اندک با سایر دروس دبیرستان	۱۳
		جدی نگرفتن درس توسط برخی دانش‌آموزان	۱۴

موانع	عدم نگرش مثبت خانواده‌ها	۱۵	ضعف در نگرش والدین
		۱۶	عدم نگاه علمی به این درس
		۱۷	مخالفت برخی خانواده‌ها با طرح مسائل سیاسی، امنیتی
		۱۸	انتظار نمره بالا برای تاثیر مثبت در معدل
موانع	تخصص ناکافی معلمان	۱۹	عدم تسلط تکنیکی برخی معلمان
		۲۰	ضعف در تربیت نیروی انسانی متخصص
		۲۱	عدم وجود این رشته در دانشگاه فرهنگیان
		۲۲	عدم ثبت تجارب معلمان
موانع	مشکلات اجرایی تدریس	۲۳	دسترسی محدود به امکانات و فضای مناسب آموزشی
		۲۴	مضیقه‌های مادی و مالی مدرسه
		۲۵	پیچیدگی اجرای بخش عملی تدریس
		۲۶	کمبود متخصص تیراندازی در زمین آموزشی
		۲۷	کمبود سلاح آموزشی در زمین آموزشی
		۲۸	زمان محدود ساعات آموزش با اسلحه
		۲۹	سختی فراهم کردن زیرساخت‌ها و نرم‌افزارهای لازم
		۳۰	سختی هماهنگی‌های لازم برای اعزام دانش‌آموزان
		۳۱	کاهش ساعات کلاس بدلیل استفاده از دروس دیگر
		۳۲	وجود قوانین دست و پاگیر
موانع	عدم نظارت و سیاست‌گذاری مناسب	۳۳	فقدان بازرسی کیفی
		۳۴	عدم وجود سیستم رتبه بندی توانمندی معلمان
		۳۵	عدم برنامه‌ریزی مناسب توسط اداره آ.پ
		۳۶	عدم اجرای برنامه آموزشی در بعضی از مدارس
		۳۷	مشکلات هماهنگی با برخی سازمان‌ها و نهادها
		۳۸	عدم به اشتراک‌گذاری توانمندی‌های دفاعی مدارس

مقوله‌ها و تم‌های اصلی را می‌توان در نمودار زیر نشان داد:

نمودار ۴-۲. فرصت‌ها و موانع موفقیت تدریس درس آمادگی دفاعی

یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان هم توضیح می‌دهد که: «موضوع آمادگی دفاعی خیلی خوبی برای آمادگی نسل آینده برای دفاع از خود و اطرافیان‌شان. اینکه این کتاب چقدر می‌تونه آماده‌کننده بچه‌ها رو برای دفاع مقداری چالش‌برانگیز است و جای بررسی دارد مخصوصاً اینکه ۳ واحد به این درس اختصاص یافته. یک مقدار محتوای کتاب با سرفصل‌ها و حجم کتاب تناسب ندارد باید به آموزش این مطلب که دانش‌آموز چگونه بتواند از خودش دفاع بکند هم توجه می‌شد. بعضی جاها به نظرم کتاب از موضوع اصلی خود منحرف شده و به جای آموزش دفاع دانش‌آموز از خودش، به انحراف رفته است. باید آموزش دفاع از هویت و اندیشه و ذهنیات دانش‌آموز که نهایتاً به شناخت و خودآگاهی منجر شود در این قسمت توجه شود.» (مصاحبه‌شونده کد ۳).

پیامد عدم علاقه دانش‌آموزان آن است که: «برخی از دانش‌آموزان به اهمیت این درس به عنوان درسی کاربردی در زندگی پی نبرده و به آن به عنوان زنگ تفریح نگاه می‌کنند.» (مصاحبه‌شونده کد ۱۲) یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان نیز به «انگیزه کم دانش‌آموزان دختر برای یادگیری درس دفاعی» (مصاحبه‌شونده کد ۱۶) اشاره کرد که بنا بر عرف اجتماعی آمادگی دفاعی را کاری مردانه محسوب می‌کنند که این مورد علاوه بر مهارت تدریس معلم نیاز به فرهنگ‌سازی از سوی متولیان امر دارد.

عدم استفاده از دبیران تخصصی یکی از موانع موفقیت تدریس این درس است، یکی از مصاحبه‌شوندگان شرح داد که: «تدریس آمادگی دفاعی با تدریس سایر دروس کاملاً متفاوت است. در تدریس این درس علاوه بر اطلاعات و دانش و مهارت لازم تدریس، باورها و نگرش‌ها و اعتقادات مدرس نیز نقش مهمی دارد. آمادگی دفاعی درسی نسبتاً بیگانه برای دانش‌آموزان است. آنان از مفاهیم دفاع مقدس و بسیج و... حقیقتاً اطلاعات کمی دارند و از آن مهم‌تر هدف تدریس و مطالعه این درس را نمی‌دانند. آنها با دنیایی سوال و مجهولات در این فضا پا می‌گذارند و وظیفه مدرس این درس، آشنا کردن نسل جوان با این مفاهیم ارزشمند می‌باشد...» (مصاحبه‌شونده کد ۱۳)

۴-۳. ارتباط افقی و عمودی درس آمادگی دفاعی با سایر دروس

یکی از سوالات فرعی تحقیق، ارتباط افقی درس آمادگی دفاعی با سایر دروس دبیرستان و کیفیت ارتباط عمودی مفاهیم این

درس با دروس دوره ابتدایی است. کدهای حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها در جدول ذیل آمده است:

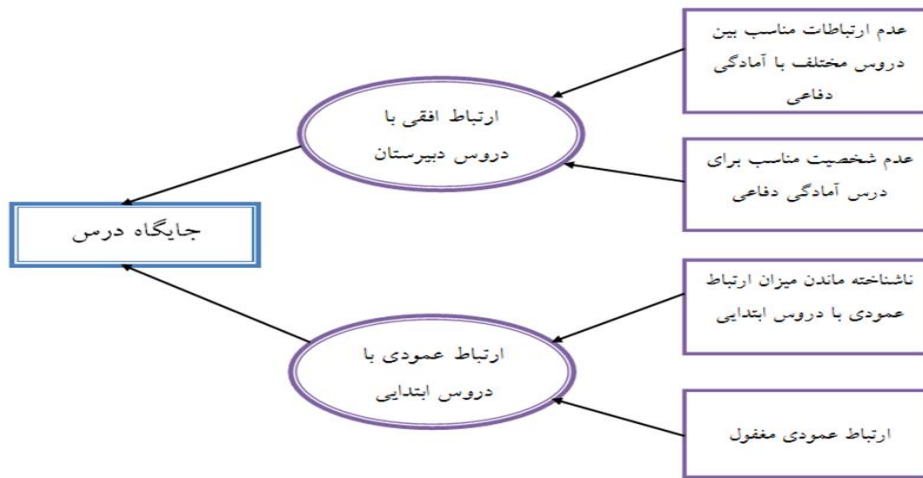

جدول ۴-۳. ارتباط افقی و عمودی درس آمادگی دفاعی با سایر دروس از نظر مصاحبه شوندگان

مقوله	تم اصلی	تم فرعی	
ارتباط افقی درس آمادگی دفاعی با سایر دروس دبیرستان	عدم ارتباط مناسب بین دروس مختلف با درس آمادگی دفاعی	کمبود توالی مفهومی موردنیاز این درس با سایر دروس دبیرستان	۱
		ضعف انعطاف‌پذیری و آزادی عمل معلم در تدریس	۲
		ضعف توجه کافی به اهداف درس	۳
		مغفول ماندن ارتباط دقیق درس با سایر دروس	۴
	عدم شخصیت مناسب برای درس آمادگی دفاعی	عدم اهتمام برنامه‌ریزان درسی در اداره آ.پ	۵
		عدم حمایت از سوی مدیر و معلمان دیگر دروس	۶
		عدم تخصص تعدادی از معلمان این درس	۷
ارتباط عمودی درس آمادگی دفاعی با دروس ابتدایی	ناشناخته ماندن میزان ارتباط عمودی با دروس ابتدایی	عدم اطلاع از ارتباط با دروس ابتدایی	۸
		مشروط بودن درس به خلاقیت و توانمندی معلم	۹
		ارتباط با بخش‌هایی از درس پیام‌های آسمانی و دینی	۱۰
	ارتباط عمودی مغفول	ارتباط با ادبیات حماسی، بخشی از مباحث ریاضی	۱۱
		ارتباط با تربیت بدنی، آمادگی جسمانی، علوم اجتماعی	۱۲
		ارائه‌ی دستور العمل‌های بهداشتی و ارتباط با بعد سلامت و زیستی، تاریخی و صنعت گردشگری	۱۳

مقوله‌ها و تم‌های اصلی را می‌توان در نمودار زیر نشان داد:

نمودار ۴-۳. ارتباط افقی و عمودی درس آمادگی دفاعی با سایر دروس از نظر مصاحبه شوندگان

مصاحبه‌شوندگان درباره ارتباط درس آمادگی دفاعی با سایر دروس گفتند: « این درس با درس آمادگی دفاعی دوره دوم دبیرستان ارتباط مستقیم دارد، در واقع دروس دوره دوم تکمیل کننده دروس دوره اول دبیرستان است. این درس با تاریخ، جغرافیا، معارف و پیامهای آسمانی، روانشناختی، کامپیوتر، و سایر دروس دیگر مانند زیست شناسی، فیزیک هسته ای، هوا فضا، دریانوردی، صنعت گردشگری، بسیاری از رشته های پزشکی و پیراپزشکی در ارتباط است.» (مصاحبه شونده کد ۴) به جز این مورد به زعم چند نفر از مصاحبه‌شوندگان در مقایسه درس آمادگی دفاعی با سایر دروس دبیرستان، « ارتباط چندانی قابل درک نیست» (مصاحبه شونده کد ۶) و یکی از مصاحبه شوندگان تذکر داد: « ضعف در به‌کارگیری فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در مدارس عدم ارتباط درس را به دنبال دارد.» (مصاحبه شونده کد ۱۲). اما چند نفر به ارتباط با «تربیت بدنی» (مصاحبه شونده کد ۸) و «حوزه بهداشت و سلامت» (مصاحبه شونده کد ۹) تاکید داشتند.

پیشنهادات برای بهبود تدریس درس آمادگی دفاعی

در مصاحبه‌های معلمان آنها نیاز به بازنگری در برخی رویکردها را یادآور شده و پیشنهاداتی برای بهبود تدریس ارائه کردند که کدهای حاصل از تحلیل آنها در جدول ذیل آمده است:

جدول ۴-۴. پیشنهادات معلمان برای بهبود تدریس درس آمادگی دفاعی

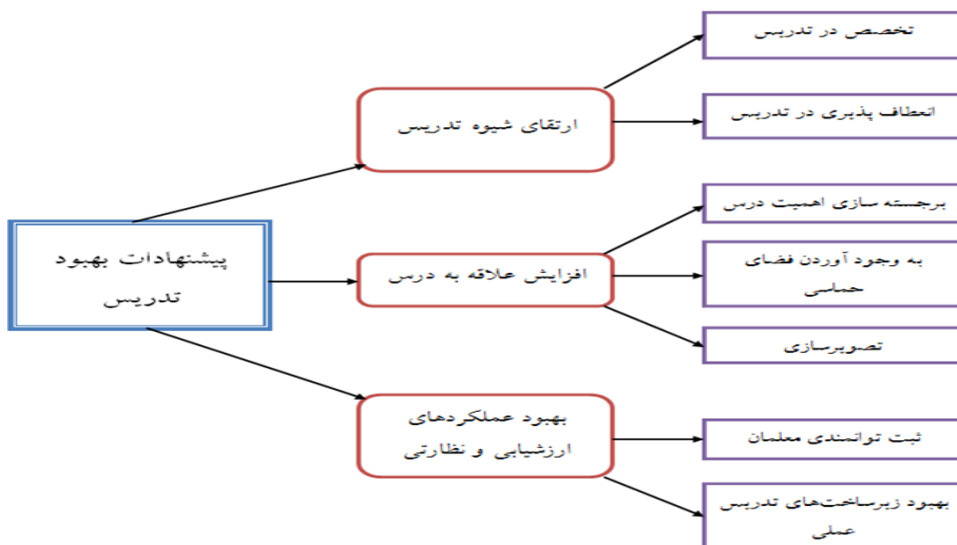
مقوله	تم اصلی	تم فرعی	
افزایش علاقه به درس آمادگی دفاعی	برجسته سازی اهمیت درس	آشنا کردن نوجوانان با شرح وظایف نهادهای مرتبط	۱
		تبیین مهم بودن آمادگی دفاعی برای دختران و بانوان	۲
		ارتقای سطح آگاهی جامعه از الزامات عمومی آمادگی دفاعی	۳
		افزایش ساعات عملی	۴
		مقدمه‌سازی و ارتباط دادن با سایر دروس	۵
	تصویرسازی	ایجاد بستر مناسب برای تمرین عملی مانند مهارت پناه‌گیری	۶
		علاقه مند کردن دانش‌آموزان با استفاده از وسایل کمک آموزشی	۷

		مقایسه با شرایط سیل و زلزله و حوادث	۸
		استفاده از مثال‌های واقعی مانند حادثه تروریستی اهواز	۹
به وجود آوردن فضای حماسی	تخصص در تدریس	آشنایی با حال و هوای دفاع مقدس و خواندن خاطرات جنگ	۱۰
		ایجاد فضای نظامی در کلاس	۱۱
		نیاز به گنجاندن داستان‌های سلحشورانه	۱۲
	استفاده از روش‌های	گنجاندن بازی‌های نمایشی و بازی‌های جنگی	۱۳
		لزوم مشارکت دادن دانش‌آموزان در تدریس	۱۴
		نیاز به تسلط معلم به مفاهیم جنگ نرم و سخت	۱۵
ارتقای شیوه تدریس	تخصص در تدریس	نیاز به یقین و اعتقاد معلم این درس به مباحث	۱۶
		توجه به موارد اعتقادی دفاع مقدس	۱۷
		تربیت نیروی متخصص در دانشگاه فرهنگیان	۱۸
		امکان ایجاد تغییر در تدریس	۱۹
	انعطاف پذیری در تدریس	آموزش مباحث ارزشی به صورت غیرمستقیم و استدلالی	۲۰
		اختصاص ۸ نمره عملی بسیج به آموزش کمک‌های اولیه	۲۱
بهبود عملکردهای ارزشیابی و نظارتی	توانمندی	ثابت توانمندی‌های دفاعی معلمان	۲۲
		ثابت تجارب معلمان	۲۳
	بهبود زیرساخت‌های تدریس عملی	افزایش تعامل میان مدارس	۲۴
		توجه به اجرای صحیح در برنامه‌ریزی مدارس مختلف	۲۵
		فراهم کردن زمینه‌های همکاری کافی بسیج برای تدریس عملی	۲۶

مقوله‌ها و تم‌های اصلی را می‌توان در نمودار زیر نشان داد:

نمودار ۴-۴. پیشنهادات معلمان برای بهبود تدریس درس آمادگی دفاعی

بهبود محتوای درسی یکی از پیشنهادات است: «مطالب کتاب باید ویژه‌تر بشود. تحول اساسی می‌خواهد. برای دختر و پسر مثل درس حرفه‌وفن یا با توجه به نیازهای شهری یا روستایی، از نظر تهران و کلان‌شهرها با استان‌های مختلف باید متفاوت باشد. اصول و پایه کتاب یکی باشد. نیازهای متفاوت دانش‌آموزان در مناطق مرزی و شهری و روستایی متفاوت باشد حداقل سه یا چهار درس متفاوت باشد» (مصاحبه شونده کد ۱۶) یکی از معلمان پیشنهادی دارد: «می‌توان یک بازی با نقشه جنگی به عنوان فعالیت در کتاب گنجاند.» (مصاحبه شونده کد ۱۳)

مقوله‌های اصلی تجربه زیسته تدریس درس آمادگی دفاعی

بخش‌های قبلی در پاسخ به هر کدام از سوالات فرعی تحقیق، بخش خاصی از کدهای باز و محوری مورد توجه قرار گرفتند. اکنون باید تمام وجوه مختلف تجربه زیسته تدریس درس آمادگی دفاعی که سوال اصلی تحقیق است، در کلیت خود آشکار شود. نتایج حاصل از مقوله‌بندی نهایی کدهای حاصل از مصاحبه‌ها در جدول ذیل خلاصه شده است:

جدول ۴-۵. مقوله‌های اصلی تجربه زیسته تدریس درس آمادگی دفاعی

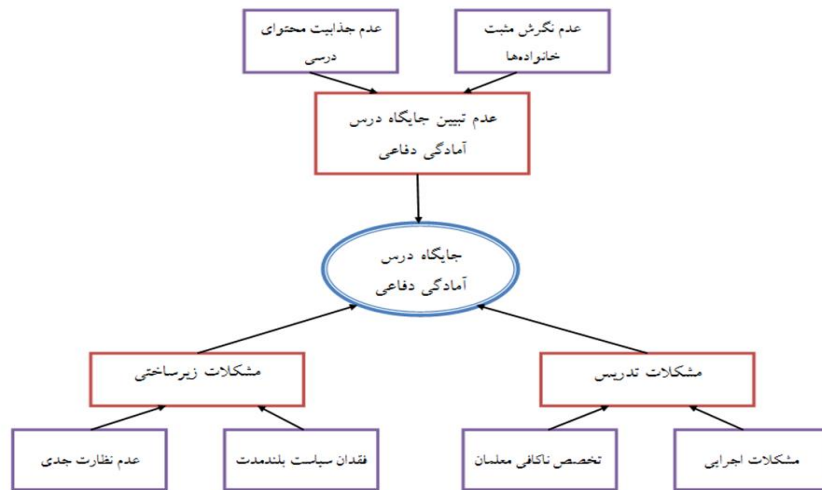
مقوله	تم اصلی	تم فرعی		
عدم تبیین جایگاه درس آمادگی دفاعی	جدی نگرفتن درس	مشروط بودن جذابیت درس به توانمندی معلم	۱	
		ارتباط مشروط با سایر دروس دبیرستان	۲	
		عدم آگاهی به ارتباط عمودی با دروس ابتدایی	۳	
		جدی نگرفتن درس در تعدادی از مدارس	۴	
		عدم اهتمام برنامه‌ریزان درسی و مدیران آپ	۵	
عدم نگرش مثبت خانواده‌ها	عدم نگرش مثبت خانواده‌ها	ناآگاهی درباره اهمیت آمادگی دفاعی در سطح جامعه	۶	
		عدم نگاه علمی به این درس	۷	
		مخالفت برخی خانواده‌ها با طرح مسائل سیاسی نظامی	۸	
مشکلات تدریس	تخصص ناکافی معلمان	فقدان تجربه و تخصص معلمان	۹	
		عدم تربیت نیروی انسانی متخصص	۱۰	
		تغییر زیاد معلمان	۱۱	
		نیاز به تسلط معلم به مفاهیم جنگ نرم و سخت	۱۲	
	مشکلات اجرایی	مشکلات اجرایی	عدم در اختیار قرار دادن امکانات و فضای مناسب آموزشی	۱۳
			پیچیدگی اجرای بخش عملی تدریس	۱۴
			آشناگی قوانین در زمینه تدریس صحیح	۱۵
			عدم انعطاف‌پذیری در تدریس	۱۶
مشکلات		فقدان بازرسی کیفی و سهل‌انگاری نسبت به این درس توسط اداره آموزش و پرورش	۱۷	

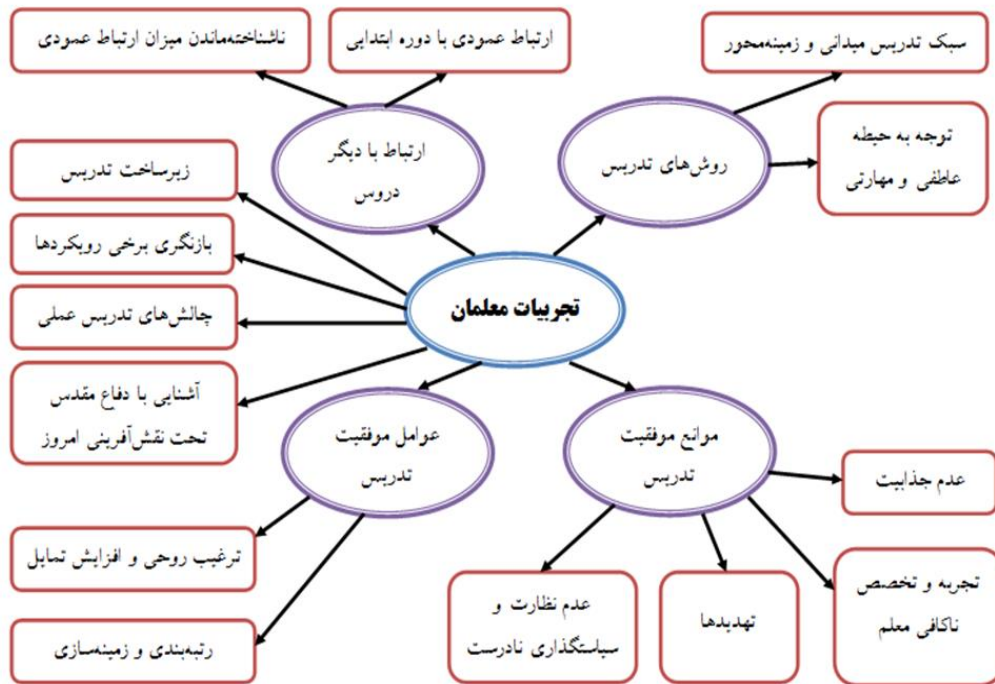
۱۸	عدم اجرای صحیح در برنامه‌ریزی مدارس مختلف	عدم نظارت جدی	زیرساختی
۱۹	فقدان اهداف بلندمدت در تدریس	فقدان سیاست بلندمدت	

مقوله‌ها و تم‌های اصلی را می‌توان در نمودار زیر نشان داد:

نمودار ۴-۵. مقوله‌ها و تم‌های اصلی تجربه زیسته تدریس درس آمادگی دفاعی

مدل نهایی پژوهش

نمودار ۴-۶. مدل نهایی پژوهش

نتیجه گیری

این پژوهش با هدف پدیدارشناسی تجربه زیسته معلمان درس آمادگی دفاعی شهر تهران انجام شد. مشارکت کنندگان پژوهش ۳۰ نفر از معلمان و خبرگان درس آمادگی دفاعی بودند که از این تعداد ۲۵ نفر از معلمان و ۵ نفر از خبرگان بودند که به بیان تجربیات خود در تدریس درس آمادگی دفاعی پرداختند. از آنجا که این پژوهش در نوع خود منحصر به فرد بود و مشابهی در پیشینه تحقیق نداشت، قراردادن نتایج پژوهش در چارچوب پژوهشهای قبلی میسر نشد و تنها با نتایج پژوهش الهامی و مراد پیری (۱۴۰۰) از منظر موانع موفقیت تدریس همسو تشخیص داده شد. آنچه در روند تحقیق مشخص شد این نکته بود که انتظار می‌رفت معلمینی که سابقه ی بیشتری از تدریس این درس داشتند نظرات کاربردی و تحلیلی غنی تری بیان کنند. اما در روند تحقیق مشخص شد علاقه و مهارت و مسولیت پذیری و توانمندی در تدریس معلم تنها به عامل سابقه تبیین نمی شود. کدگذاری پاسخها نشان داد که روش تدریس معلمان دو محور اصلی دارد: سبک تدریس میدانی و توجه به حیطه عاطفی و مهارتی. در سبک تدریس میدانی، دانش آموزان گروهبندی شده و در تدریس مشارکت می‌کنند. مشارکت آنها در تهیه روزنامه دیواری، کلیپ و برنامه‌های مشارکتی دیگر، فهم مطالب درسی را افزایش می‌دهد. علاوه بر این، حضور رزمندگان و ایثارگران در جلسات تدریس و بیان خاطرات، دعوت از نویسندگان و گرد آورندگان ثبت خاطرات و مستندات جلوه های ویژه و تاثیر گذار در جریان دفاع مقدس، دعوت از نخبگان و چهره های تاثیر گذار علمی و عرصه های مختلف ورزشی و.. در تدریس حضوری و مجازی، دعوت از نیروهای آتش نشانی و هلال احمر، دعوت از نیروی انتظامی پلیس زن و بیان نکات و توصیه های کاربردی، پخش فیلم های مستند و سینمایی ایرانی و خارجی، درک مطالب مرتبط با درس را ارتقا می‌دهد. از سوی دیگر دیدار با خانواده شهدا و ایثارگران، بازدید از موزه ها و یادمان های دفاع مقدس، بازسازی حال و هوای دفاع مقدس با پخش آهنگ های حماسی در مناسبت ها و برپایی نمایشگاه دستاوردها و مقاومت، عواطف دانش آموزان را برمی انگیزد و آنها را مستعد درک موقعیت حماسی می‌کند. جدی گرفتن آموزش عملی به انگیزه بیشتر دانش آموزان برای درک اهمیت این درس و تلاش بیشتر برای موفقیت در یادگیری منجر می‌شود. معلمان با فرهنگ سازی برای دانش آموزان، توضیح اصطلاحات مبهم و زمینه سازی و ارتباط دادن مباحث به دروس دیگر مانند تربیت بدنی و بهداشت و سلامت و سبک زندگی و علوم تجربی و مهارت های اجتماعی ... و حتی تمهیداتی چون بیان داستان های حماسی و استفاده از بازی های رایانه ای جنگی باعث افزایش جذابیت درس می‌شوند. مصاحبه شوندگان بر مبنای تجربه خود، فرصت ها و موانع موفقیت در تدریس آمادگی دفاعی را برشمردند. جایگاه مهم این درس در اسناد بالادستی و امکان فرهنگ سازی برای دانش آموزان مهمترین فرصت های تدریس بودند. اهمیت این درس در اسناد بالادستی و وجود پشتوانه قوانین مستند در سطح مصوبه مجلس، وجود شرکای راهبردی چون بسیج و هلال احمر و ... برای این درس جایگاهی فراهم می‌کند که سایر دروس دبیرستان فاقد آن هستند. از سوی دیگر تنوع مطالب و محتوای درسی، ارتباط با مسائل روز ایران و جهان، ضرورت آموزش درباره حوادث غیرمترقبه چون حریق بستری فراهم می‌کند که عواطف حماسی و هیجانانگیز نوجوانی دانش آموزان پاسخ بگیرد. این در

حالی است که تدریس آمادگی دفاعی با سایر دروس تفاوت دارد. نه تنها به دلیل داشتن بخش عملی و میدانی که به دلیل لزوم باور و اعتقاد قلبی معلم به محتوای کتاب درسی. مشروط بودن جذابیت محتوای درسی به نحوه تدریس معلم و خلاقیت و ابتکار او، می‌تواند یکی از موانع موفقیت تدریس این درس باشد. به دلایل مختلف چون شباهت محتوای درسی به برخی مطالب کتاب دینی، ارتباط اندک با سایر دروس دبیرستان، نبود بستر مناسب برای تمرین عملی این درس توسط برخی دانش آموزان جدی گرفته نمی‌شود.

نگاه غیرعلمی به درس آمادگی دفاعی ریشه‌هایی عمیق‌تر از عدم جذابیت محتوای درسی دارد. گذشته از اعتقادات عرفی چون پسرانه دانستن این درس که از جدیت دانش آموزان دختر می‌کاهد، ضعف در نگرش برخی خانواده‌ها در جدی دانستن و درک اهمیت این درس، مخالفت برخی خانواده‌ها با طرح مسائل سیاسی، امنیتی و نظامی و انتظار نمره بالا برای تاثیر مثبت در معدل یکی دیگر از موانع موفقیت تدریس آمادگی دفاعی است.

جدی نگرفتن و مهم ندانستن فقط به دانش‌آموزان و اولیای آن‌ها محدود نیست، این نگاه در بین تعدادی از مدیران و معلمان دروس دیگر و حتی برنامه‌ریزان درسی در اداره آموزش و پرورش نیز وجود دارد. موارد بسیاری مدیر و معلمان سایر دروس درخواست کرده‌اند ساعات کلاس آمادگی دفاعی برای کلاس جبرانی سایر دروس استفاده شود. این در حالی است که مشکلات اجرایی تدریس از موانع اصلی موفقیت این درس است و از دسترسی محدود به امکانات و فضای مناسب آموزشی به دلایل مختلف از جمله مضیقه‌های مادی و مالی مدرسه و سختی هماهنگی‌های لازم برای اعزام دانش‌آموزان به زمین آموزشی بسیج را شامل می‌شود. این در حالی است که تخصص ناکافی و عدم تسلط تکنیکی برخی معلمان را می‌توان یکی دیگر از موانع موفقیت تدریس آمادگی دفاعی دانست. ضعف در تربیت نیروی انسانی متخصص و عدم وجود این رشته در دانشگاه فرهنگیان در کنار عدم ثبت تجارب معلمان دلیل عدم ارتقای تخصص معلمان این درس است. عدم نظارت و سیاست‌گذاری مناسب در سطح نهاد آموزش رسمی یکی دیگر از موانع موفقیت این درس است. فقدان بازرسی کیفی، عدم وجود سیستم رتبه بندی توانمندی معلمان، مشکلات هماهنگی با برخی سازمان‌ها و نهادها همگی از فقدان برنامه ریزی و نگاه بلندمدت به این درس ناشی می‌شود.

تعداد اندکی از معلمان از عدم ارتباط مناسب بین دروس مختلف دبیرستان با درس آمادگی دفاعی گفتند. در حالی که برخی از معلمان به ارتباط با «تربیت بدنی» و «حوزه بهداشت و سلامت» تاکید داشتند.

پیشنهادات در سه محور تمهیداتی برای افزایش علاقه دانش آموزان به درس آمادگی دفاعی، ارتقای شیوه تدریس و بهبود عملکردهای ارزشیابی و نظارتی ارائه شدند. ارتقای شیوه تدریس مستلزم افزایش تخصص معلمان و امکان انعطاف‌پذیری در تدریس است. معلم باید به مفاهیم جنگ نرم و سخت مسلط باشد. بهبود زیرساخت‌های تدریس عملی با فراهم کردن زمینه‌های همکاری کافی بسیج برای تدریس عملی و افزایش تعامل میان مدارس و توجه به اجرای صحیح تدریس در برنامه‌ریزی مدارس مختلف از دیگر اقدامات ضروری برای ارتقای جایگاه درس آمادگی دفاعی است.

هر پژوهشی با محدودیت‌هایی در انجام مواجه می‌باشد. از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر، در دسترس نبودن منابع کتابخانه‌ای در زمینه موضوع مورد پژوهش، دشواری هماهنگی با سرگروه‌های آموزشی و معلمان مناطق جهت دریافت تجربیات و مصاحبه در بعضی مناطق می‌باشد. مبتنی بر یافته‌های پژوهش پیشنهادهای جهت اجرای بهتر برنامه درسی آمادگی دفاعی نیز ارائه می‌شود که با اجرای با کیفیت آن دفاع ملی و متعاقب آن قدرت نرم ارتقا یابد:

به انتخاب معلم تخصصی دارای سطح علمی و تجربه‌ی بالا در تدریس آمادگی دفاعی توجه ویژه شود. با توجه به اینکه آمادگی دفاعی یک درس عملی و نیازمند توجه بیشتر آموزش و پرورش است باید نیازهای سخت افزاری و نرم افزاری تدریس آن برای معلمان فراهم شود. برای تدریس بهتر، از حجم مطالب زائد کتاب کاسته شود و مطالب به روز و کاربردی در محتوا دیده شود. همچنین پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی تجربه زیسته دانش‌آموزان از گذراندن درس آمادگی دفاعی مورد بررسی قرار گیرد و با تجربیات معلمان مقایسه شود. به این طریق می‌توان برنامه‌ای جامع و همه جانبه با هدف بهبود کیفیت تدریس درس آمادگی دفاعی شهر تهران در اختیار معلمان و طراحان برنامه درسی قرار داد تا از این راستا بتوان به افزایش قدرت نرم کشور کمک نمود.

منابع

۱. ابراهیم نژاد، محمدرضا، شریفی، عنایت، اکبری، فاطمه (۱۴۰۰). فلسفه وجودی آمادگی و قدرت دفاعی در قرآن با تاکید بر اندیشه علامه طباطبایی. پژوهشنامه معارف قرآنی. شماره ۴۵، ۳۲-۷.
۲. ابوذری، مهرنوش (۱۴۰۲). هوش مصنوعی ابزار قدرت نرم در حوزه سیاست عمومی. فصلنامه مطالعات قدرت نرم. ۱۳ (۴). ۱۰۰-۸۱.
۳. احمدی، آمنه؛ مهر محمدی، محمود؛ ملکی، حسن؛ صادقی، علیرضا و طاهری، مرتضی. (۱۳۹۴). "تبیین چارچوب مفهومی اهداف دوره‌های تحصیلی از منظر اسناد تحولی"، نوآوری‌های آموزشی، سال نوزدهم، شماره ۷۳.
۴. احمدی، علیرضا. (۱۳۹۹). "تبیین جایگاه اهداف توسعه‌ی پایدار در مبانی اساسی تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش با روش انتروپی شانون". پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، ۲ (۱)، ۹۵-۱۱۲.
۵. ادیب حاج باقری، محسن؛ پرویزی، سرور و صلصالی، مهوش. (۱۳۸۶). روش‌های تحقیق کیفی. تهران: انتشارات بشری.
۶. الهامی، امیرحسین؛ پیری مراد، هادی. (۱۴۰۰). "آسیب‌شناسی برنامه درسی و آموزشی آمادگی دفاعی در آموزش‌های عمومی". نشریه مطالعات دفاعی استراتژیک. دوره ۱۹، شماره ۸۳.
۸. جنیدی، رضا و ملائی، مسعود. (۱۳۹۸). "راهبردهای مبتنی بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در مقابله با قدرت هوشمند ایالات متحده امریکا"، فصلنامه راهبرد سیاسی، سال سوم، شماره ۸، ۶۵-۸۹.
۹. حسینی پناه، رمضان. ابراهیمیان، حجت‌الله. جوان آراسته، حسین (۱۴۰۰). آمادگی دفاعی با رویکرد اصل ۱۵۱ قانون اساسی با تاکید بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی. شماره ۷، ۱۹۶-۱۷۳.
۱۰. خدیوی، اسداله؛ سیدکلان، سیدمحمد؛ حسن پور، توفیق؛ احمدی، حسن و تره‌باری، حافظ. (۱۳۹۷). "بررسی عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش و تدریس در دانشگاه فرهنگیان (مطالعه موردی: پردیس‌های استان اردبیل)". نشریه علمی آموزش و ارزشیابی، ۱۱ (۴۲)، ۱۶۱-۱۸۵.
۱۱. خنیفر، حسین. مسلمی، ناهید (۱۳۹۷). اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی.. انتشارات نگاه دانش. جلد اول. چاپ سوم.
۱۲. ذوالفقاری، مهدی. (۱۳۸۶). "ژئوپلیتیک خلیج فارس: ایران و آمریکا (تهدیدها و فرصت‌های فراوری جمهوری اسلامی)". ره‌آورد سیاسی، شماره ۱۵.
۱۳. شمولی، رشید حفظ‌آباد، م. و یعقوبی، ح. (۱۳۹۴). "بصیرت‌گرایی و بصیرت‌افزایی، راهبردی اساسی در مقابله با جنگ نرم". بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۲ (۳۵)، ۱۴۷-۱۹۲.
۱۴. طالبی، مرتضی. محبوب عشرت‌آبادی، حسن. آقایی، محسن (۱۴۰۳). مولفه‌های آمادگی شناختی دفاع سایبری در حوزه نظامی. مجله علوم و فنون نظامی. شماره ۶۸ (۴۰-۶۸).
۱۵. قیصری، نورالهاو امان‌کاه، سعید (۱۴۰۰). فناوری‌های اطلاعاتی و بسط ظرفیت‌های حکمرانیدولت‌های مدرن مبتنی بر اقناع و قدرت نرم. مطالعات قدرت نرم، ۱۱ (۲). ۲۵۲-۲۲۹.
۱۶. مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰).
۱۷. مرادی، مسعود؛ فردانش، هاشم؛ مهر محمدی، محمود و موسی پور، نعمت‌اله. (۱۳۹۰). مبانی و ویژگی‌های یک الگوی تدریس برای انواع دانش‌روشن کاری، روانشناسی تربیتی، سال هفتم، شماره ۲۰.
۱۸. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۲). مجموعه آثار، چاپ ششم، قم: انتشارات صدرا.

۱۹. مولود، مهدی و لطفی جلال آبادی، مصطفی. (۱۳۹۵). "تحلیل و بررسی مولفه‌های فرهنگی فرهنگ دفاعی در مبانی فکری امام خمینی (ره)"، دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت، تهران.

۲۰. نصیرزاده، عادل. (۱۳۹۵). "تهدیدشناسی و پدافند غیرعامل در اندیشه مقام معظم رهبری"، کنفرانس ملی پدافند غیرعامل در قلمرو فضای سایبر، مراغه.

۲۱. واثق، م. و حسینی نصرآبادی، ن. (۱۳۹۵). "بررسی مفهوم و جایگاه امنیت و دفاع در اندیشه امام خمینی (ره)". سیاست دفاعی، ۲۴ (۲)، پیاپی ۹۴، ۸۹-۱۱۸.

1. Colizzi, P. F., Valle, R. S., & King, M (1978). *Existential phenomenological alternatives for psychology. Psychological research as the phenomenologist views it*, ۴۸-۷۱.
2. Gawlik-Kobylńska M (2021). *Can Security and Safety Education Support Sustainability? Lessons Learned from Poland. Sustainability*; ۱۳ (۴): ۱۷۴۷. <https://doi.org/10.3390/su13041747>
3. Kvale, Steinar. (1996). *Interviews: An Introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage